

Cambridge University Press, 1998. – 171 p.

8. Warschauer M. Computer Assisted Language Learning: an Introduction. – Multimedia language teaching, Tokyo.

УДК 374.033-053.6

Т.О. Усатих

Сумський державний педагогічний університет

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті на основі аналізу науково-педагогічної літератури уточнено і конкретизовано зміст поняття “екологічна компетентність”; з’ясовано ознаки та структурні компоненти цієї характеристики, її місце в системі життєвих компетентностей особистості.

В статье на основе анализа научно-педагогической литературы уточнено и конкретизировано содержание понятия “экологическая компетентность”; выяснены признаки и структурные компоненты данной характеристики, ее место в системе жизненных компетентностей личности.

The content of the notion “ecological competence” was defined and concretized on the basis of science-pedagogical literature analysis. In article the author elucidated its characteristics, structural components and place of the item in the system of competencies vital for a man..

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейського та світового освітніх просторів спричинила необхідність переглянути деякі підходи до освіти і виховання молоді, проаналізувати чинники, що гальмують підвищення якості та формування життєспроможності особистості.

Традиційно мета шкільної освіти визначалася набором знань, умінь і навичок, якими має оволодіти учень. Натомість школа недостатньо навчає школярів ухвалювати рішення, використовувати інформаційні та комунікативні технології, критично мислити, вирішувати конфлікти, орієнтуватись на ринок праці. У результаті виникає розрив між теорією і практикою, між отриманими знаннями, уміннями та навичками і можливістю їх використання у вирішенні конкретних завдань.

Сьогодні такий підхід до освіти і виховання особистості є недостатнім. Виникла ціла низка об’єктивних та суб’єктивних чинників, що спричинили необхідність перебудови національної системи освіти. До об’єктивних чинників належить: процес розбудови інформаційного суспільства, в якому основним капіталом і головним ресурсом економіки стають знання; освіта є засобом самоорганізації, саморозвитку і самоствердження особистості, гарантією її соціального захисту та адаптації, механізмом конкурентоспроможності людини на ринку праці; орієнтація на навчання людини впродовж життя, на

безперервну освіту не тільки і не стільки як навчання чи перепідготовка кадрів, але й як процес формування в них здатності (потреби й спроможності) до самоосвіти; формування у громадян здатності до ефективної життєдіяльності у світі, якому властиві ознаки інноваційності, складності, мінливості та суперечливості; формування в європейській молоді здатності до життєдіяльності в об'єднаній Європі. Серед суб'єктивних чинників, які сприяють модернізації освіти, виділяють невідповідність реальних результатів здобуття молоддю загальної освіти власним сподіванням й очікуванням батьків, роботодавців тощо [6, 33].

У зв'язку з цим Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) проголошує освіту XXI століття освітою для людини, в якій перевага віддається вихованню компетентної особистості, яка володіє не лише знаннями, високими моральними якостями і є професіоналом, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи знання і відповідаючи за свою діяльність. Отже, виникла необхідність переходу навчально-виховного процесу від предметно-знаннєвого підходу до компетентнісно орієнтованого, сутність якого полягає у спрямуванні процесу навчання на формуванні в учнів життєві компетентності через формування ключових компетентностей з різних сфер життєдіяльності (навчальної, інформаційної, комунікативної, екологічної тощо). Такий підхід має подолати прірву між освітою та життям завдяки вихованню гуманної, порядної, усебічно розвиненої особистості з чіткою громадською позицією, розумінням своєї ролі у суспільстві, високим рівнем морально-етичної, художньо-естетичної, правової та екологічної культури, здатної ефективно розв'язувати будь-які життєві проблеми як регіонального, так і глобального рівнів [3, 6].

Аналіз актуальних досліджень. Значний внесок у розроблення теорії компетентнісного підходу до освіти зробили як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Загальнопедагогічні проблеми формування компетентностей школярів розглядають Н. Бібік, С. Бондар, М. Гончарова-Горянська, О. Дахін, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равен, О. Савченко, С. Трубачева А. Хуторської, С. Шишов. На думку науковців і практиків, компетентнісний підхід означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, розгляд цього результату з погляду затребуваності в суспільстві, забезпечення спроможності випускника школи відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання

життєвих проблем, пошуку “Я” у професії, у соціальній структурі.

Сьогодні метою освіти є формування рівня соціальної зрілості учнів, достатнього для забезпечення їх автономності і самостійності в різних сферах життя. Результатом такого процесу буде формування інтегрованої характеристики людини – загальної компетентності, яка містить знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості і вважається однією з основних пріоритетних якостей сучасної людини.

Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В.Т. Бусела розглядає компетентність “як певну суму знань в особи, яка дозволяє їй судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку. Компетентний – це той, хто знає, обізнаний із певною галуззю; який має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь” [2, 445].

Отже, під компетентністю розуміють інтегральну якість особистості, яка виявляється в загальній здатності й готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях та досвіді, набутому у процесі навчання і соціалізації. Оскільки йдеться про процес навчання і розвитку особистості, то є підстави вважати, що одним з результатів освіти й буде набуття людиною набору компетентностей, що є необхідними для діяльності в різних сферах суспільного життя.

У системі компетентнісного підходу дослідники виділяють три групи основних компетентностей: ключові, тобто надпредметні (міжпредметні, життєві) компетентності, які визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуро доцільні види діяльності, ефективно розв’язуючи відповідні проблеми; загальногалузеві – їх учень набуває впродовж засвоєння змісту повної освітньої галузі; предметні – їх учень набуває впродовж вивчення певного предмета [5, 66 – 67]. Більшість публікацій, які висвітлюють тему компетентнісної освіти, присвячені розгляду так званих ключових компетентностей, які проходять через усі освітні галузі й об’єднують їх в єдиний, цілісний зміст освіти. Ключовими компетентностями повинен володіти кожен член суспільства.

Радою Європи було визначено та охарактеризовано основні групи ключових компетентностей:

- соціальні, пов’язані з готовністю відповідати, бути активним в ухваленні рішень у суспільному житті, урегулюванні конфліктів ненасильницьким шляхом, функціонуванні й розвитку демократичних інститутів суспільства;

- полікультурні, які є наслідком життя в багатонаціональному, багатокультурному суспільстві та стосуються розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їх мови, релігії, культури тощо, включають контроль за виявом расизму, ксенофобії, нетолерантності;

- комунікативні, які полягають у володінні усною та письмовою комунікацією, а також передбачають, що кожна людина повинна володіти більш, ніж однією мовою;

- інформаційні, зумовлені посиленням ролі інформації в сучасному суспільстві й передбачають оволодіння інформаційними технологіями, розуміння переваг і недоліків їх використання, уміння здобувати, критично осмислювати і використовувати різноманітну інформацію;

- саморозвитку і самоосвіти, пов'язані з потребою та готовністю постійно навчатися як у професійній діяльності, так і в особистій та суспільній галузях упродовж життя;

- компетенції, що реалізуються у прагненні й здатності до раціональної продуктивної, творчої діяльності [1, 42].

Деякі дослідники до наведеного списку ключових, або життєвих, компетентностей додають екологічну складову – екологічну компетентність, значення якої для України важко переоцінити. Це пов'язано із загостренням екологічних проблем в Україні, необхідністю актуалізації процесів ухвалення природобезпечних рішень і відповідальності за наслідки своєї діяльності у довкіллі. Однак, незважаючи на актуальність вищезазначених проблем, механізми та методи формування екологічної компетентності у молоді ще недостатньо розроблені у вітчизняній освіті, а традиційні методи викладання належать переважно до репродуктивної педагогіки.

З метою більш глибокого і різнобічного вивчення проблеми формування екологічної компетентності у молоді вважаємо за необхідне здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури, висвітлити сучасні погляди на невирішені питання з цієї проблеми, розкрити сутність і структуру феномена “екологічна компетентність”.

Виклад основного матеріалу. Основні підходи до формування екологічної компетентності, сутність і структуру цього поняття, принципи формування, якості визначено у працях О.О. Колонькової, В.В. Маршицької, О.Л. Пруцакової, Н.А. Пустовіт, Л.Д. Руденко, Л.М. Титаренко, С.В. Шмалей. Який же зміст вкладають дослідники в поняття “екологічна компетентність”? Існують різні

підходи до тлумачення цього терміна.

Н. Пустовіт подає таке визначення поняття “екологічна компетентність”: це здатність особистості гармонізувати задоволення своїх потреб згідно з принципами збалансованого розвитку. Оскільки вона є набутою характеристикою особистості, то в її формуванні провідну роль відіграють освіта і виховання [11, 18].

В.В. Маршицька екологічною компетенцією називає здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні ухвалювати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [7, 22].

На думку О.Л. Пруцакової, екологічна компетентність – це прояв екологічної культури в її “зоні відповідальності” (“зоною відповідальності” є така частина довкілля, в якій кожна конкретна людина здійснює власну діяльність і тому може реально впливати на її стан). Дослідниця переконливо доводить, що особливого значення для формування екологічної компетентності набуває усвідомлення особистістю власної причетності до екологічних проблем, що передбачає вибір її поведінки. А це, у свою чергу, залежить від сформованості умінь ухвалювати рішення, усвідомлюючи можливі наслідки. Учні, які не усвідомлюють особистого “внеску” ні у руйнування, ні у збереження довкілля, не відчують власної відповідальності за його стан [10, 20].

Г.П. Сікорська, розглядаючи екологічну компетентність як одну зі специфічних характеристик екологічної особистості, найбільш близько підійшла до визначення її з позиції діяльнісного підходу. Автор розуміє під екологічною компетентністю не лише теоретичні знання, що були набуті у процесі екологічної освіти, але й здатність особистості шукати і знаходити необхідну процедуру розв’язання екологічних проблем, що виникають у процесі життєдіяльності. І це не випадково. Будь-яка компетентність передбачає здатність та готовність до певної діяльності. Поза діяльністю компетентність не проявляється.

Незважаючи на дещо різні підходи до розуміння поняття “екологічна компетентність”, більшість науковців і практиків єдині в тому, що ця характеристика особистості не зводиться ні до знань, ні до вмінь екологічного характеру. Часто можна зустріти людей, які володіють великим обсягом знань, але не вміють мобілізувати їх у потрібний момент. Отже, екологічна компетентність тісно пов’язує мобілізацію знань, умінь і поведінки, яка

зумовлена конкретною діяльністю.

Проаналізувавши дефініції, ми у своєму дослідженні прийняли таке визначення: екологічна компетентність – це інтегрована якість особистості, яка складається із ціннісно-мотиваційного, когнітивного та діяльнісно-практичного компонентів, які утворюють основу для формування екологічної культури. Іншими словами, це здатність особистості до екологічної діяльності, яка ґрунтується на знаннях, уміннях і навичках.

Аналіз джерел засвідчив, що більшість дослідників схильні до думки про наявність у структурі екологічної компетентності трьох складових: теоретичної, практичної й особистісної, відповідно до яких виділено три компоненти – когнітивний, мотиваційно-ціннісний і діяльнісний [9, 12].

Когнітивний компонент посідає центральне місце у структурі екологічної компетентності. Його основу становлять знання екологічних законів, понять, процесів, їх розуміння. Цю складову можна виявити під час екологічного сприйняття світу “Я” у ньому, розвитку екологічного мислення. Система отриманих у процесі навчання екологічних знань у подальшому житті стає орієнтиром для екологічної діяльності. При цьому велике значення має регіоналізація екологічних знань, тобто їх наближення до проблем своєї місцевості.

Мотиваційно-ціннісний компонент – це поєднання інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, які спонукають особистість до виконання екологічної діяльності, а також наявність екологічно значущих якостей особистості (гуманність, відповідальність, ощадливість, ініціативність, нетерпимість варварського відношення до природи). усі ці характеристики визначають екологічну спрямованість особистості, яка проявляється в усвідомленні необхідності збереження навколишнього середовища та власної причетності до екологічних проблем, розумінні суспільної значущості екологічної діяльності та потреби в активній участі в ній, прагненні і готовності до постійного екологічного саморозвитку, системі особистісних цінностей, потребі у самоактуалізації і реалізації внутрішнього потенціалу. Хоча ціннісна складова виділяється у структурі будь-якої компетентності, незалежно від поля виявлення (математична, мовна тощо), щодо екологічної сфери вона є особливо значущою. Адже, на думку Н. Пустовіт, саме цінності надають сенсу будь-якій людській діяльності, вчинку, одні й ті самі знання чи вміння можуть бути застосовані як щодо збереження природи, так і щодо її експлуатації, а

взаємодія з природою загалом завдяки цінностям набуває агресивно споживацьких, споглядальних, або активно природоохоронних ознак [8, 133 – 134]. Важливими є також готовність до ухвалення екологічно виважених рішень та відповідальність за власні дії.

Діяльнісний компонент. До цієї складової екологічної компетентності належить володіння вміннями використовувати екологічні знання на практиці та практичний досвід екологічної діяльності. Діяльність в екологічній сфері – це не лише умова задоволення та реалізації потреби особистості у самовизначенні, розширенні соціального досвіду, але й показник розвитку суб'єкта, сформованості його соціально-екологічної відповідальності. Щодо цього переконливою є позиція Н. Пустовіт, відносно головних принципів формування екологічної компетентності, до яких необхідно віднести діяльнісний підхід, згідно з яким розвиток діяльності є умовою і способом розвитку особистості. Автор переконливо доводить, що для формування вищезазначеної якості актуальною є орієнтація на самостійну пізнавальну і практичну діяльність, оскільки лише самостійно отримані знання є міцними і спонукають до відповідних практичних дій [8, 131 – 133].

Наведені складові компоненти екологічної компетентності утворюють єдине ціле і не можуть функціонувати ізольовано, будучи як єдиним планом розвитку й організації екологічної особистості.

Як і всі життєві компетентності, екологічна має такі характерні ознаки:

- багатофункціональність – можливість розв'язування найрізноманітніших проблем у повсякденній, професійній та соціальній сферах;
- надпредметність і міждисциплінарність – дозволяють застосовувати набуті знання, уміння і навички в різних ситуаціях під час вивчення різних дисциплін;
- потребує значного інтелектуального розвитку: абстрактного мислення, рефлексії, визначення власної позиції, самооцінки, критичного мислення [1, 42].

Висновки. Отже, формування екологічної компетентності молодого покоління вважається одним з головних чинників не тільки попередження порушення рівноваги в біосфері, але й подальшого покращання стану навколишнього середовища. Це новоутворення особистості, частина її загальної культури, яка пов'язана з цілісним духовно-моральним досвідом людства. Бути екологічно компетентним означає вміло діяти в конкретній екологічній ситуації на основі набутих раніше екологічних знань та досвіду екологічної діяльності.

Розглянуті у статті положення дозволяють зробити висновок про актуальність порушеної проблеми, недостатність її розв'язання та необхідність подальшої розробки. У зв'язку з цим перспективним напрямом дослідження вважаємо вивчення проблеми формування екологічної компетентності школярів з урахуванням їх вікових особливостей, а також виокремлення специфічних можливостей позашкільних навчальних закладів для формування та розвитку цієї особистісно важливої характеристики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко О. Предметні компетенції з хімії як складова ключових компетентностей особистості / О. Бабенко // Біологія і хімія в школі. – 2005. – № 5. – С. 41 – 43.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і головн. редактор В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
3. Зотова М. Компетентісно орієнтований підхід до навчально-виховного процесу / М. Зотова // Директор школи. – 2007. – № 29 – 30, серпень. – С. 6 – 10.
4. Компетентнісний підхід в освіті : методичні рекомендації керівним педагогічним кадрам для проведення науково-практичних семінарів з питань впровадження компетентнісного підходу в практику роботи ЗНЗ / [за заг. ред. І. В. Гавриш, К. А. Юр'євої]. – Харків : ХОНМІБО, 2005. – 92 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [Під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Кравченко Г. Ю. Теоретичні основи формування ключових компетентностей в учнів ЗНЗ I – III ступенів / Г. Ю. Кравченко // Початкове навчання. – 2006. – № 4, лютий. – С. 33 – 38.
7. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи / В.В. Маршицька // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : [зб. наук. праць. К., 2005 – Вип. 8. – Кн. 2. – С. 20 – 24.
8. Наука і сучасність : зб. наук. праць Нац. педагог. університету ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – Т. 59. – 260 с.
9. Пистунова Л. Е. Формирование экологической компетентности студентов вуза : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 “Теория и методика проф. образования” Л. Е. Пистунова. – Кемерово, 2006. – 23 с.
10. Пруцакова О. Л. Сучасна шкільна екологічна освіта і запити освіти сталого розвитку / О. Л. Пруцакова // Екологічний вісник. – 2006. – № 6, листопад - грудень. – С. 20 – 21.
11. Пустовіт Н. А. Визначення потреб України в освіті в інтересах сталого розвитку / Н. А. Пустовіт // Екологічний вісник. 2006. – № 6, листопад – грудень. – С. 18 – 19.
12. Хуторської А. Ключові освітні компетентності [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу. :
<http://www.osvita-ua.net/scholl/theory/2340/?list=1/>.